

О.Б. Супруненко, С.А. Скорий

КУЛЬТОВИЙ КОМПЛЕКС ПІЗНЬОЧОРНОЛІСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ПІВДНІ ПОЛТАВЩИНИ

At the area of the Eastern backfill of Poltava GOK Corporation near the demolished village of Lavrykivka in suburbs of Komso-molsk the remains of ritual complex of the late stage of Chornolis-ka culture were researched. It included five pits and the places for making sacrifices situated on the barrow-like natural eminence.

Група курганів II біля колишнього с. Лавриківка (Пришибська сільрада) Кременчуцького р-ну Полтавської обл. (вододіл річок Лизька—Сухий Кобелячок—Дніпро) складалася з 12 задернованих і курганоподібних насипів заввишки 0,5—1,1 м і діаметром 14—30 м, що знаходилася за 0,7—1,3 км на захід—північний захід від сучасного с. Єриствітка, на підвищенні мисоподібного останця заввишки 1,8—3,8 м над рівнем заплави (абс. значення висоти 68,8—72,8 м). Усі кургани впродовж осені 2008 — літа 2009 рр. були досліджені Полтавською експедицією ДП НДЦ ОАСУ ІА НАН України з метою розміщення на цій ділянці Східних відвалів ВАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат». Останець задернований, вкритий лучно-степовою рослинністю, поодинокими кущами і деревами, а з меридіональних боків — лісопосадками. Насипи порівняно добре збереглися, хоча і розривалися у середині XX ст.

Із досліджених вирізнявся так зв. «курган» 2 за 110 м на північ—північний захід від кургану 1, що містив 19 поховань енеоліту—бронзи—раннього залізного віку. Курганоподібний пагорб 2 фіксувався за невиразним підвищенням з діаметром до 22 м. Був задернований і вкритий густим високим лучним травостоєм.

При розчистці поверхні бульдозером у західній траншеї на глибині до 0,2 м траплялися дрібні невиразні уламки ліпної кераміки. У південній частині пагорба, у його полі-периферії, за 9,4 м від R на глибині 0,94 м відкрито компактне скупчення кісток молодого бика (ниж-

ня щелепа, дві плюсневі кістки та їхні уламки), розміщені не в анатомічному порядку.

Стратиграфічний аналіз профілів бровки (рис. 1) переконав, що досліджений пагорб не курган, а рештки підвищення, сформованого ерозією. Тому свідченням є відсутність будь-яких слідів спорудження насипу і «розмита» горбкувата смуга похованого чорнозему. Однорідний шар чорнозему потужністю 0,3—0,6 м змінювався суглинистим супіском передматерика та материковим піском, що залягали прошарками нерівномірної товщини.

Загальна стратиграфічна картина перетину пагорба мала вигляд: до 0,20—0,25 м — дерен світло-коричнюватий та сірий супісок, частково нагорнутий оранкою у третій чверті XX ст., без знахідок; 0,20—0,25 — 0,40—0,45 м — аналогічний супісок, природно сформований ерозією погарб, в якому інколи траплялися окремі ліпні черепки доби раннього заліза; 0,40—0,45 — 0,60—0,85 м — похований ґрунт з ознаками культурного шару, коричнево-сірий супісок, сформований життєдіяльністю лучної степової ділянки, у верхній частині якого (3—5 см) траплялися окремі вуглини, рештки піску, подрібнені черепки і сколи кісток тварин; 0,60—0,85 — 0,65—0,90 м — передматерик — суглинистий світлий супісок, побитий норами землерийв; від 0,65—0,90 м — материк, світло-палевий пісок (рис. 1).

З рівня залягання похованого ґрунту, на захід і схід від R, здебільшого на рівні перед- і материка, виявлено плями п'яти ґрунтових ям. Дві (1 і 3) знаходилися в центрі підвищення, ще три (2, 4, 5) — на північ від R (рис. 1).

Яма 1 локалізована за 1,6 м на схід від R, орієнтована північ—південь. У плані підпрямокутної форми з дещо заокругленими кутками (рис. 2, 1). Північна та південна стіни прямі,

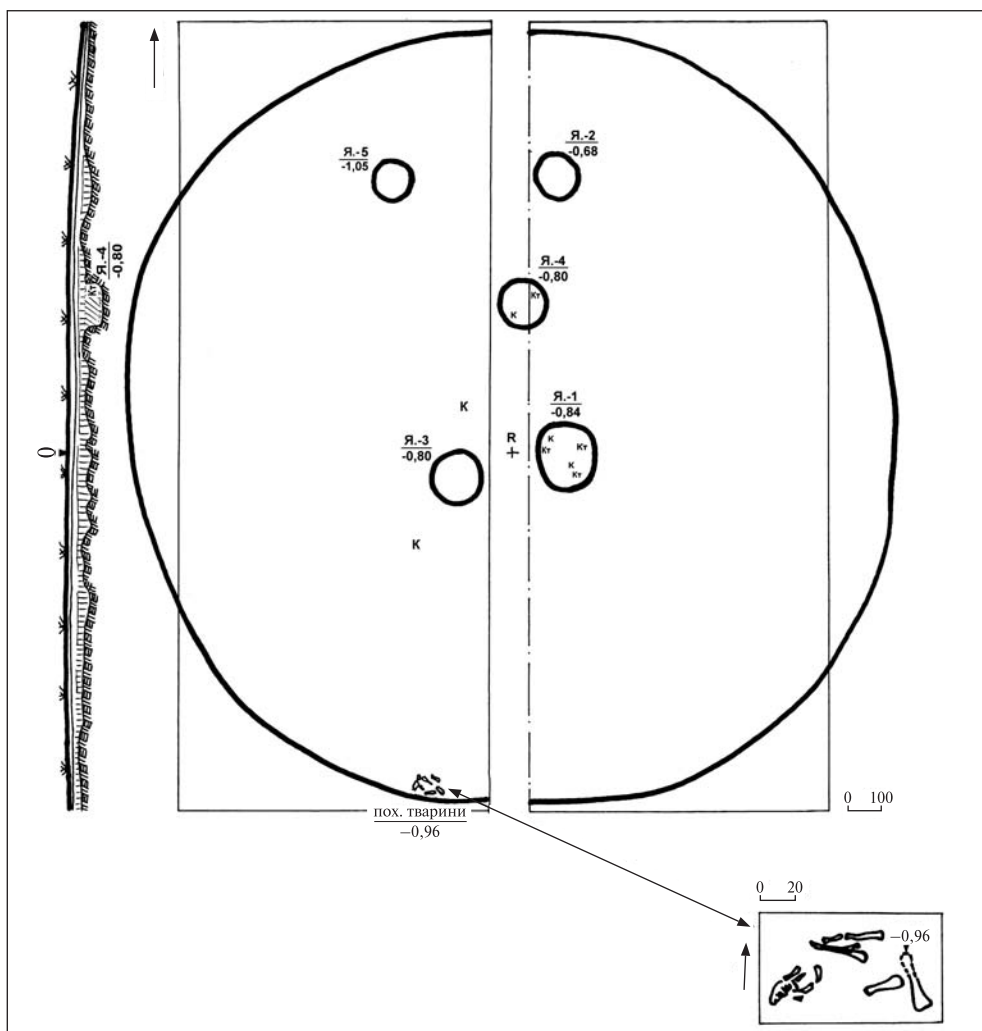

Рис. 1. Лавриківка, «курган» 2. План пагорба з культовим місцем і виноска решток офіри

східна й західна дещо вигнуті. Її розміри $1,7 \times 1,5$ м, глибина в материк $0,94$ м.

Заповнена чорним супіском з домішкою нечисленних знахідок, представлених уламками ліпного посуду та кістками тварин. Кераміка репрезентована трьома фрагментами — двома дрібними, третій — досить великий уламок верхньої частини горщика з шерехатою поверхнею, високими, плавно відігнутими вінцями, комірцем ззовні під зрізом. Поверхня сіра, підлискована (рис. 2, б). Кераміка подібного типу притаманна старожитностям пізнього етапу чорноліської культури.

Кістки, за визначенням О.П. Журавльова, належали бичу свійському (плюснова), свині свійській (стегнова) та коню (друга фаланга дорослої особини), три кістки не визначено.

Яма 2 розташована за $7,5$ м на північ—північний схід від R. Мала правильну округлу форму діаметром $1,38 \times 1,40$ м. Впущена на глибину $0,68$ м. Стіни та дно рівні (рис. 2, 2). В чорно-супіщаному однорідному заповненні

виявлено дві невеликі кістки, напевне, свійських тварин.

Яма 3 виявлена за $1,6$ м на захід від ями 1 та за $1,0$ м на південний захід від R. Мала округлу форму, діаметр $1,42 \times 1,30$ м, глибина в материк до $0,80$ м. Стіни прямовисні, чітко переходили у рівне дно. Заповнення однорідне, чорно-супіщане. Знахідки відсутні (рис. 2, 3).

Яма 4 виявлена за $3,0$ м на північний захід від ями 2 і за $3,7$ м на північ від R. Мала майже правильну круглу форму та розміри $1,34 \times 1,36$ м. Впущена в материк на глибину $0,8$ м. Стіни вертикальні, рівні, дно також рівне (рис. 2, 4). У чорно-супіщаному заповненні виявлено невеликий необроблений гранітний камінь зі слідами перебування у вогні та воді, а також дрібний невиразний уламок ліпної посудини з домішками блискіток слюди.

Яма 5 була за $8,0$ м на північ та $2,8$ м на захід від R. Мала округлу форму розміром $1,1 \times 1,0$ м, впущена до материка на $1,05$ м від R. Стіни вертикальні, рівні, дно рівне (рис. 2, 5). У

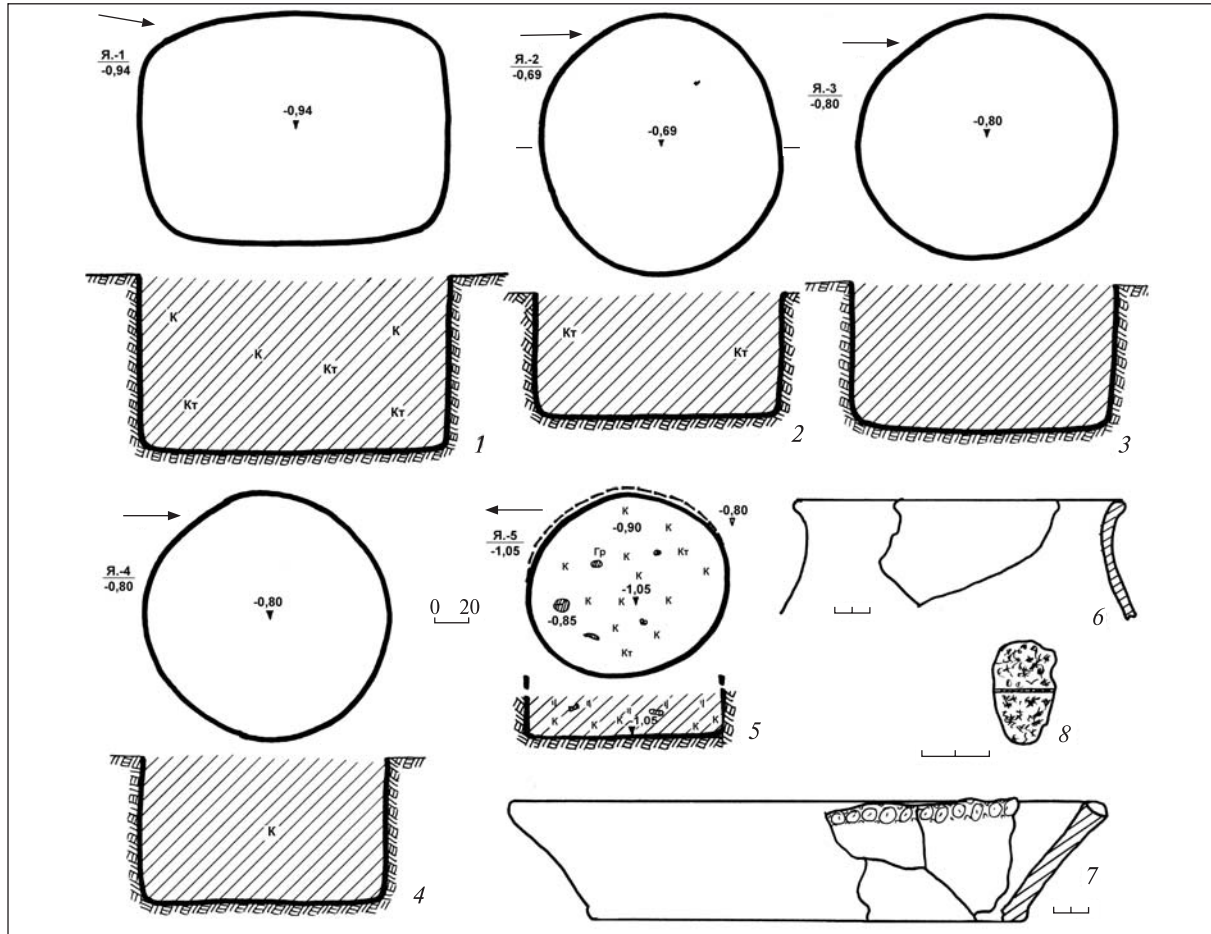

Рис. 2. Лавриківка, «курган» 2. Плани і перетини ям (1–5) та знахідки (6–8). 6, 7 — кераміка; 8 — залізо. Умовні позначки: к — фрагменти кераміки; кт — кістки тварин; гр. — уламки граніту; гг — вуглини.

сіро-чорно-супіщаному заповненні були поодинокі вуглини, кістки тварин, шматки перепаленого рожевого граніту та фрагменти кераміки. Із заповнення походить також невеликий уламок залізного виробу, можливо, лека ножа (рис. 2, 8). Osteологічні матеріали представлені нижньою щелепою і хребцем коня та не визначеним уламком.

Виявлена у заповненні кераміка належить розвалу ліпної миски з широкими розхиленими прямими стінками, дещо потовщеним зрізом, прикрашеним пальцево-нігтьовими заціпами. Миска мала пласке дно з утором (рис. 2, 7). Уламки аналогічного посуду трапилися в заповненні однієї з господарських ям та культурному шарі на сусідньому поселенні чорноліської культури Єристівка II, що вивчалось восени 2008 р.

Враховуючи планіграфію об'єктів, а також знахідки, є підстави вважати їх складовими еди-

ного хронологічно комплексу. З огляду на те, що досліджений комплекс, з одного боку, не має поховань людей, а з іншого — в розташованих на його території ґрунтових ямах знайдено окремі кістки свійських тварин і фрагменти ліпної кераміки чорноліської культури, є підстави вбачати в ньому культове місце для здійснення якихось ритуалів, пов'язаних з культом тварин. На користь цього припущення свідчить і скупчення кісток тварини, відкрите у південній частині підвищення, яке можна пов'язати із рештками офіри, а також відсутність в околицях культурних нашарувань вказаної епохи.

Зазначимо також, що кілька подібних (хоча й менш виразних) комплексів культового характеру виявлено в ході розвідок та рятівних розкопок в околицях Комсомольська у 2003—2008 рр. (Волошине, група I, курган 11 і 19; Солонці, група I, курган 12; Дуканичі, ями і вогнище на території хутора).

